

Književni pregled

NOVI HRVATSKI PRIJEVOD SVETOGA PISMA NOVOGA ZAVJETA

Svi kršćani čeznu za što boljim prijevodom Sv. pisma. Englezi, Francuzi, Nijemci imaju već i po više modernih prijevoda. Jedan se ističe jednom, drugi drugom vrlinom. A koje su vrline prijevoda? Čujmo sv. Augustina! On hvali neki stari latinski prijevod i veli ovo: »In ipsis autem interpretationibus Itala caeteris praeferatur; nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae« (De doct. chr. 2, 15, 22, PL 34, 46). Prijevod je bio *vjeran i jasan*: to se svecu dopadalo. Dodat ću ja još treće svojstvo uzorna prijevoda: da mu jezik bude *besprijekoran, uzoran*. Neki su prijevodi Sv. pisma postali upravo zrcalo narodnog jezika i stila. Znademo što znači za mjemačku književnost prijevod Lutetrov. Prijevod kralja Jakova živi u dušama Engleza kao melodija koja se ne može zaboraviti, dio je engleske duševnosti, tako nam svjedoči oratorijanac W. FABER.¹ DANIČIĆ i KARADŽIĆ stekli su velike zasluge za razvitak svog materinskog jezika. Slovenski pisac Ks. MEŠKO preporučivao je nekada daciima neka čitaju Wolfovu Bibliju alko se žele uživjeti u duh slovenskoga jezika.

Dakako, težeći za ljepotom ne smijemo zanemariti točnost, revnujući oko točnosti ne smijemo stvarati prijevod nezgrapnan. Ovo dvoje spojiti nije lako, teško je. Mogao bi tko zdvojiti i reći: »Da je moj prijevod namijenjen stručnjacima, nastojao bih da bude što točniji. Ali, kad ja prevodim za priprosti puk, njemu ću dati prijevod lijep i jasan, da ne bi ljudima dosadio.« Tu distinkciju ja ne otklanjam naprosto. Samo vidim opasnost. Koju? Da, prevodeći moderno, umetnem u sveti tekst nijanse kojih u izvorniku nema, dok će druge nijanse, možda u izvorniku važne, izbljedjeti ili bez traga iščeznuti. Veći kršćanski narodi imaju prijevode koji su i lijepi i točni. To je idealno.

Pošto je g. 1961. franjevac dr fra LJUDEVIT RUPČIĆ izdao hrvatski prijevod Novoga zavjeta, mnogi su ga uvelike hvalili. Isticali su ljepotu jezika. Prijevod se čita tako lako, tako ugodno! A mene su često pitali da li je prijevod ujedno i točan. Odgovarao sam, općenito, a to i sada kažem, da jest točan. Egzeget primjećuje brzo da se prevodilac služio svim znanstvenim pomagalinama, gramatikama i rječnicima, stranim modernim prijevodima i najboljim komentarima svetih knjiga, katoličkim i protestantskim. Uza sve to, čini mi se, prevladala je u prevodioca težnja da svojemu narodu dade prijevod čitljiv i privlačiv. Težnja hvalevrijedna, ali koja u pojedinim slučajevima daje povoda diskusiji. RUPČIĆ nas je ove godine 1967. obradovao novim izdanjem svog prijevoda, ili bolje, novim prijevodom.* Taj će biti predmet moje recenzije, ali samo s obzirom na točnost. Ne ultra crepidam! Kritiku hrvatskoga stila i jezika prepuštam drugima koji su za to stručnjaci.

¹ Prema F. VIGOUROUX, *Dict. de la Bible* 1, 598.

* *Sveto pismo. Novi zavjet*. S izvornog grčkog teksta preveo i bilješkama popratio dr fra Ljudevit Rupčić, herecegovački franjevac, Sarajevo, 1967, Pastoralna biblioteka, svezak XIX.

I. — NEŠTO IZOSTAVLJENO? Prvo pitanje na koje ja odgovaram jest da li je prevodilac sve preveo. Razumije se, nema sumnje da je RUPČIĆ htio nama saopćiti svu misao novozavjetnih hagiografa. Ali nije uvijek jasno zašto jedna ili druga riječ nije prevedena. Evo što uzalud tražim: *ho antidikos* Mt 5, 25, *panta* 6, 33, *ge* 10, 15, *kata* 10, 35, *pantas* 12, 15, *ekeinen* 18, 32, *kai autos* 21, 27, *ekeinoi* 22, 10, *lithobolusa* 23, 37, *tu dulu ekeinu* 24, 50, *ta probata* 26, 31. — U Markovu evanđelju ne malazim *kai en tois oresin* 5, 5, *erxato* 10, 28, *hus exelexato* 13, 20, *ten alabastron* 14, 3 (prevedeno samo zamjenicom »je«). — U Lukinu evanđelju izostavljeno je *pros tus mathetas* 10, 23, *ekeinos* 12, 47, *hina phagomen* 22, 8. — U Ivanovu evanđelju fali prijevod riječi *pu menei* 1, 39, *apekrihe Ioannes kai eipen* 3, 27, *en synagoge* 6, 59, *kai to thelema autu poie* 9, 31, *Simonos* 13, 2, *ton patera* 16, 26, *Simon* 21, 7.

Prijevod Djela apostolskih manjkav je glede ovih izraza: *erxato* 1, 1, *to pletchos* 6, 2, *ton Iudaion* 17, 10, *kai tois stratiotais* 27, 31. — U poslanicama preskočio je prevodilac jedno *kleronomoi* Rim 8, 17, *times* 1 Kor 6, 20 i 7, 23, *ho asthenon* 1 Kor 8, 11, *me pantes apostoloi* 1 Kor 12, 29, *gynaika* 1 Kor 9, 3, *hon to telos estai kata ta erga auton* 2 Kor 11 15, *en nesteiais pollakis* 2 Kor 11, 27, *tapeinophrosyne* Kol 2, 18, *pantote* Kol 4, 6. Nije sve prevedeno u 1 Pet 2, 7. U Otkrivenju ne mogu naći *hoi loipoi* 9, 20, *drugo edothe* 13, 5.

Neki od tih manjaka mogu biti štamparske pogreške. Ukoliko im je uzrok neka fatalna nepažnja prevodiočeva, ipak u njima nema ništa fatalno budući da se mogu bez teškoće ispraviti u novom izdanju. Izgleda osim toga da su prevodioca tu i tamo vodili stilistični razlozi kad je nešto preskočio. Ne korim prevodioca što je pojednostavio pleonazam *odgovori i reče*, što nije preveo onaj particip *legon* koji odgovara hebrejskomu *lemor*, što koji veznik, npr. *kai*, ne nailazi na odziv u prijevodu. Ja bih ipak preveo *kai* gdje spaja dva naziva *Theos* i *Pater* (2 Kor 11, 31; Ef 1, 3; 5, 20; Fil 4, 20; 1 Sol 3, 13; 1 Pet 1, 3; Otkr 1, 6) ili *Theos / Kyrios* i *Soter* (2 Pet 1, 1. 11; 2, 20; 3, 2. 18 i napose Tit 2, 13, gdje nas *kai* stavlja pred važan egzegetski problem).

A što da učini prevodilac s neautentičnim ili dvojbeno autentičnim tekstovima? Što je sigurno ili gotovo sigurno neautentično, ne treba prevoditi. Stoga ne zamjeram našem prevodiocu što je izostavio riječi: »Ne znate čijega ste duha. Sin čovječji nije došao da pogubi duše, nego da ih spasi« (Lk 9, 56), tako i redak Mk 15, 28. Morao bi ipak obrazložiti svoj postupak glede Lk 9, 56, jer je tekst jako poznat. Drukčije stoji stvar s riječima »Tko padne na ovaj kamen, razbit će se; na koga on padne, satrt će ga«. Ova je rečenica svakako autentična u Lk 20, 18, no također u Mt 21, 44 pružaju je malone svi rukopisi. Prilično zajamčene čine mi se riječi da je teško ući u kraljevstvo Božje »onima koji se uzdaju u novac« (Mk 10, 24). Isto držim o riječima *hetoimasas* Lk 12, 47, *heos ton eschaton* Iv 8, 9, *e hoti eidolon ti estin* 1 Kor 10, 19, *pantas* 1 Kor 15, 25, *ho hyios* 1 Kor 15, 28, *epi tus hyius tes apeitheias* Kol 3, 6, *kai speudontas* 2 Pet 3, 12, *kai pneumatous* 1 Iv 5, 6. Nije ovdje meni svrha da obranim sve navedene tekstove. Velim samo ovo: ako se njihova autentičnost temelji na solidnim razlozima, ja ih ne bih izostavio, ili bih metnuo neke u zagradu, kao što radi A. MERK u svojem kritičnom izdanju NZ. RUPČIĆ je kritičan, previše kritičan; ali računam opet i sa štamparskim pogreškama.

Kako smo eto u tekstualnoj kritici, dodajem nešto što inače ne spada pod prvu rubriku moje recenzije. Sv. Luka par puta citira nešto prema LXX, što RUPČIĆ prevodi prema hebrejskom tekstu. Tako čitamo u prijevodu da je Bog uskrisio Isusa oslobodivši ga od *lanaca* smrti (isp. Ps 18, 5; 116, 3); sv. Luka ima prema LXX od *muka* smrti (Dj 2, 24). Dvoranin kraljice etiopske čitao je o Mesiji »o njegovu *potomstvu* tko će govoriti« (Dj 8, 33 prema LXX); RUPČIĆ prevodi hebrejski original (Iz 53, 8): »Tko će opisati njegovu *sudbinu*?« Moje je mišljenje da moramo u NZ prevesti ono što je napisao sv. Luka.

Vratimo se još malo k riječima koje nisu prevedene! Egzegeti smatraju obično da mnogo puta *ime Božje*, *ime Gospodnje*, *ime Isusovo*. ne znači ništa više nego *Bog*, *Gospodin*, *Isus*, npr. u frazi *vjerovati u ime Isusovo*. Što ćemo onda u prijevodu s tom imenicom *ime*? RUPČIĆ je prevodi Dj 3, 16; 1 Iv 1, 12; 5, 13, ne prevodi Iv 2, 23; 3, 18; 1 Iv 3, 23. Najbolje prevesti svuda. Zašto?

Zato jer ne pristaju svi uz mišljenje da dodatak imenice *ime* nimalo ne diferencira smisao izreke.² Onda i zato jer su izrazi *vjerovati u ime Isusovo, zazivati ime Božje* i sl. već ušli u naš crkveni jezik; od njih potječe naše šovanje imena Isusova, imena Marijina. Ima razloga da neke semitizme zadržimo u prijevodu svetih knjiga. Takav je semitizam također *zvati se*, kad u hebrejskom i aramejskom jeziku dobiva posebnu boju: *zvati se* s pravom, *biti* i *biti* priznat od ljudi kao nešto. RUPČIĆ prevodi taj izraz glagolima *biti, postati* i slično (Mt 5, 19; 21, 13; Mk 11, 17; Lk 2, 23; Rim 7, 3; Jak 2, 23). Nazirem da je tako manje pogođen smisao nego ako ostanemo kod doslovnog *zvati se*. To i RUPČIĆ uviđa u većini slučajeva, kad npr. o Isusu piše da će se zvati Sin Previšnjega, Sin Božji (Lk 1, 32. 35).

II. — NEŠTO DODANO? Odgovaram na pitanje da li je naš prevodilac nešto dodao čega nema u izvorniku. Evidentno on je nešto dodavao, ukoliko je dodavao, samo zato jer jednoj grčkoj riječi nije našao jednu ekvivalentnu hrvatsku riječ, ili zato jer je dodacima htio učiniti prijevod jasnijim. Pita se nije li u tome prekoračio pravu granicu. Moj je prvi dojam bio da ima u njegovu prijevodu priličan broj dodataka. Najneviniji slučajevi jesu oni gdje se subjekt opetuje, npr. Isus, kad u originalu imamo samo ličnu zamjenicu ili samo glagol. Drugi su primjeri gdje se dodaje glagol *početi*, tako Mt 14, 26 i 20, 30s. *ekravan* počeo vikati, Mk 1, 21 *edidasken* počeo učiti, Mk 1, 31 *diekonei* počeo posluživati. Frapantno je također što RUPČIĆ veoma voli dodati u zabrani prilog *više*. Evo barem jedan primjer: »Duha više ne gasite! Proročke govore više ne prezirite« (1 Sol 5, 19s.). Ovdje, a i negdje drugdje, to dodano *više* meni smeta. — Nadalje, zašto čitamo u prijevodu o Duhu s epitetom *Sveti* tamo gdje u originalu tog epiteta nema (Iv 1, 33; 3, 5)? Prijevod postaje tako jasniji, ali je li točan?

Neki dodaci imaju svoj korijen u stručnom znanju prevodiočevu. Zna on da grčki perfekt označuje prošlu radnju s učinkom koji još traje; iz toga slijedi prijevod oblika *kekerika*: osudio sam i osuđujem (1 Kor 5, 3), perfekta *gegonamen*: postali smo i jesmo (Žid 3, 14), perfekta *aphekamen* u očenašu: otpustamo (Mt 6, 12), tj. oprostili smo i kod toga ostajemo. — Evo druge gramatikalne pojave, našem prevodiocu dobro poznate: infinitiv, imperativ i konjunktiv prezenta stoje u grčkom jeziku za trajnu radnju, a isti oblici aorista za svršenu radnju. To je valjda razlog tomu što se u prijevodu nekoliko puta dodaje prilog *trajno* ili drugi slični: »da trajno vjerujete« 2 Kor 13, 9, »da trajno služite« 1 Sol 1, 9, »stalno nastojte« 1 Pet 5, 3. Jako upada u oči prijevod Lk 11, 9: »Ustrajno molite... neumorno tražite... opet i opet kucajte«; nijednog od tih priloga nema u originalu, sam RUPČIĆ nema ih u paralelnom tekstu Mt 7, 7.

Grčki jezik ima član, hrvatski ga nema. RUPČIĆ ga je na nekim mjestima preveo s pomoću pridjeva *poznat* ili slično: »brata koga poznajete« 2 Kor 12, 18, »poznati otpad« 2 Sol 2, 3, »u ime poznate ljubavi« Flm 9. Ako se ne varam, ista je tendencija potakla prevodioca da je u Dj 27, 9 *ten nesteian* preveo »Veliki post«: da se radi o postu ka'exochen, izrazio je sv. Luka članom, a RUPČIĆ pridjevom *Veliki*, povijesno ispravno, jer su Židovi taj post nazivali Velikim postom. — Idimo dalje! Dvostruka negacija *u me* s glagolom u konjunktivu emfatično niječe u klasično-grčkom jeziku da će nešto biti. RUPČIĆ je htio da emfaza nekako dođe do izražaja i stao je dodavati prilog *sigurno*: »nijedna jotta... sigurno neće nestati« Mt 5, 18, »sigurno nećete ući u kraljevstvo nebesko« Mt 5, 20 (isp. Mt 10, 23. 42; 13, 14 itd.). Meni dodatak u većini slučajeva smeta. Mi emfazu osjećamo bez priloga *sigurno*, budući da se spomenuta konstrukcija najviše upotrebljava u Isusovim izrekama.³ Uostalom, emfaza u narječju Novoga zavjeta nije više tako jaka.⁴ RUPČIĆ pomno pazi na nijanse; samo što se one u njegovu prijevodu izbočuju u prejak reljef.

² Npr. I. de la POTTERIE u *Biblica* 43 (1962) 376; J. DUPONT u *Suppl. au Dict. de la Bible* 6, 527–530. Među komentatorima 1 Iv B. F. WESTCOTT o tekstu 1 Iv 3, 23.

³ J. H. MOULTON — A. THUMB, *Einleitung in die Sprache des Neuen Testaments*, Heidelberg 1911, str. 297–303.

⁴ BLASS — DEBRUNNER, *Gramm. des neutest. Griechisch*¹², Göttingen 1965, br. 365.

Brižna želja da prijevod bude potpun i jasan zavela je prevodioca nerijetko u parafraze. Ono što bi u Mk 4, 33 doslovno prevedeno glasilo »govorio im je riječ« preveo je RUPČIĆ: »izlagao im je nauku, navješćivao im je riječ«. Za imenicu *strategos* čitamo: zapovjednik hramskog redarstva (Lk 22, 4. 52), prema smislu, ali parafrastrano. Nešto parafraze ima u prijevodu izraza *anathematizein heauton*: obećati (obavezati se) uz zaziv prokletstva (Dj 23, 12. 14. 21). Za jednu riječ *doxazo* čitamo »ja vrlo cijenim i zato brižno obavljam« Rim 11, 13, za ovih par riječi *ex autu hymeis este* »Njegovo je djelo da imate istinsko, biti!« 1 Kor 1, 30, za imenicu *koionia* »sredstvo za postizanje zajednice« 1 Kor 10, 16bis, za particip *aporumenoi* »ne znamo kamo bismo se okrenuli u svojoj stvari« 2 Kor 4, 8. U 2 Kor 6, 8—10 prijevod je opterećen frazom »čini se... a zapravo«, koja se opetuje sedam puta, dok je original tako divan u svojoj zbijenosti. Žalost *kata theon* postaje žalost »po promisli i volji Božjoj« 2 Kor 7, 9. 11, *eulogia* »obilat i velikodušan dar« 2 Kor 9,5. Nešto parafraze osjećat će čitalac također u Rim 9, 3s. 22. 31s; 2 Kor 10, 15; Kol 2, 18. Neke su parafraze uzete iz rječnika F. Zorella. Tamo su na svom mjestu. Možemo i našeg prevodioca donekle ispričati. Mučio ga je osjećaj za fineše pregnantnih grčkih izraza, strah da ne bi koju zanemario, drugi strah da prijevod ne bi bio nejasan. Sve će se u novom izdanju lako jedrije izraziti.

III. — SVE TOČNO PREVEDENO? Stojimo napokon pred trećim i najvažnijim pitanjem. Je li u prijevodu sve ispravno prevedeno? Općeniti odgovor jest da se u svakoj rečenici od početka do kraja može pratiti skupulozna briga prevodiočeva, njegovo savjesno nastojanje da se uživi u misao sveloga pisca i da je ispravno prevede. No filologija nije matematika. Prevodilac često, vrlo često, ne može drugo nego vagati razne vjerojatnosti i mogućnosti dok nešto ne prevagne. Kod drugoga prevodioca prevagnulo bi nerijetko nešto drugo. Quot capita, tot sententiae. Eto povoda beskrajnoj diskusiji! Uz mnogo teških problema sva sila sitnica! Ne mogu kazati svoje mišljenje o svakoj. Kada bih bio gotov! Kad bi mi i prevodilac iznosio svoje razloge, koji imaju također svoju vrijednost. Ali ipak, da se latimo barem onoga što je zamašnije.

Veliku ulogu igra u Sv. Pismu pojam zavjeta. Kako ćemo prevesti dotičnu grčku riječ *diatheke*? Među egzegetima prevladava mišljenje da je u većini tekstova značenje riječi savez i ja se s njima slažem. Nije ni u riječi *savez* sve sadržano što za nas znači »Novi zavjet«, što je »Stari zavjet« značio za izabrani narod. Ali jedino *savez* označuje ono prijateljsko, ono što nas s Bogom sjedinjuje, što je nama izvor svakog dobra. RUPČIĆ ostaje vjeran izrazu *zavjet*. Tek triput stoji u njegovu prijevodu za *diatheke* ugovor (Lk 1, 72; Dj 7, 8; Ef 2, 12), isto tako triput oporuka (Gal 3, 15; Žid 9, 16s.). Terminu *zavjet* ide u prilog samo to što nekako spada u hrvatski crkveni jezik, i što se njegovo pravo značenje može vjernicima lako protumačiti.

Promotrimo maliko drugi pojam novozavjetne teologije, onaj što ga osobito sv. Pavao tako često izražava riječju *sarx*. Da tu riječ nećemo prevoditi *meso*, to se razumije samo po sebi. Dosad smo prevodili *tijelo*. Drukčije RUPČIĆ. Za složeni izraz *sarx kai haima* (meso i krv) on se služi jednostavnom imenicom *čovjek*: »jer ti to ne objavi čovjek« Mt 16, 17, »misam se posavjetovao ni s jednim čovjekom« Gal 1, 16, »naša borba nije protiv (slabog) čovjeka« Ef 6, 12. Čudna mi se čini bilješka na str. 327, koja objašnjava tijelo i krv u Euharistiji, kao da je to oznaka za čovjeka ili osobu. U Pavlovim poslanicama metnuo je RUPČIĆ za grčki *sarx* (odnosno pridjev *sarkinos*) *zemaljska narav* (Rim 7, 5; 8, 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 12. 13; 2 Kor 10, 3; Gal 5, 13. 16. 17. 19), *zemaljsko biće* (Rim 7, 14. 18; 8, 3; 1 Kor 3, 1; Gal 6, 8; Ef 2, 3; Kol 2, 13), *zemaljsko nagnuće* (Ef 2, 3), *ljudska narav* (Rim 1, 3; 6, 19), *ljudska slabost* (Gal 6, 12), *čovjek* (1 Kor 1, 29), *niže ja* (Rim 7, 25), *zemaljski čovjek* (1 Kor 5, 5) itd.

Neću da čitaocima dodijam brojem citata. Jedno je jasno, da prema našem prevodiocu sv. Pavao riječju *sarx* izražava našu ljudsku, zemaljsku narav, a ne samo tijelo ukoliko je u suprotnosti s duhom, razumom. Da li ima RUPČIĆ krivo? Daleko od toga! On samo očituje svoje stručno znanje. On bistro razabire da antiteza, koju sv. Pavao podrazumijeva, nije tijelo/razum, već narav/nad-

narav, zemaljsko/nebesko, ljudska bijeda/Bog. A što onda engleski, francuski, njemački prevodioci najvole ostati kod prijevoda *sarx* = flesh, chair, Fleisch? Zašto i ja naginjem da se njima pridružim? Da li zato jer ih je mnogo? Nipošto! Može jedan imati pravo protiv mnogih, pače koji put protiv svih. Ali ja imam svoje razloge, koje iznosim ne polemično, nego kao u diskusiji. Više kad čujem »tijelo«, nego kad čujem »narav«, »zemaljština« stvara se u meni slika nečega što je ljudsko, što je živo, što je moje, ali bijedno, puno zlih nagruća. Nije više tako opasno da će izraz »tijelo« vjernici krivo razumjeti. Prošla su vremena grčke antiteze, dualizma *soma/nus*. Bilješke mogu čitaocima pomoći do adekvatnog shvaćanja. Ima svoju korist i to da Pavlovu riječ *sarx* ne prevodimo različito, već jednim stalnim terminom.

Napokon, na neke poznatije Pavlove tekstove mi smo se već tako privikli da nam neobično zvuči prijevod »život koji sada provodim u zemaljskom bitku« Gal 2, 20, »oni koji pripadaju Kristu Isusu, razapeli su svoje zemaljsko biće« Gal 5, 24. Tako su nam neobični i prijevodi grčke riječi *soma*: »Ako duhom usmrćujete poticaje *zemaljske naravi*, živjet ćete« Rim 8, 13, »Mi uvijek i svuda nosimo na svojoj *zemaljskoj osobi* Isusove smrtno patnje da se i život Isusov očituje na našoj *zemaljskoj osobi*« 2 Kor 4, 10. Druge slične primjere prijevoda riječi *soma* čitamo u Rim 6, 6. 12; 12, 1; 2 Kor 4, 11; 5, 10. Drugi razlog za to da zadržimo prijevod *sarx/soma* = *tijelo* može biti što sv. Pavao spominje u istoj prispodobu i udove (Rim 7, 23), i što se u antitezi pojavljuje također *nus* (razum), što RUPČIĆ prevodi »više ja« (Rim 7, 23. 25). Ali ipak sva čast našem prevodiocu! On radi kao pionir; samo pionirskim radom znanost napreduje.

Još nismo gotovi s novozavjetnom antropologijom. Što je to psihični čovjek 1 Kor 2, 14, psihično tijelo 1 Kor 15, 44. 46, psihična mudrost Jak 3, 15, psihični ljudi Jud 19? RUPČIĆ u 1 Kor prevodi *zemaljski*, u Jak *ljudski*, u Jud *sjetilna stvorenja*. Psihično je u čovjeku ono što nije poduhovljeno. U 1 Kor meni bi se više sviđao prijevod *naravni*, barem 2, 14: »Naravni čovjek ne prima ono što dolazi od Duha Božjega.« Radi se o spoznaji moći koja može biti genijalna, ali nije pod nadnaravnim utjecajem Duha Svetoga. Zanimljiv je prijevod u *Revised Standard Bible*: »unspiritual«.

Ostavimo antropologiju NZ, prijedimo na kristologiju, soteriologiju! U prijevodu 2 Iv 7 i u bilješki str. 847. čitam izraz »utjelovljeni Mesija« koji se meni ne sviđa. Utjelovio se Sin Božji, utjelovila se Riječ, ali ne Mesija. U znamenitoj vjeroispovijesnoj formuli Fil 2, 11 čitam prijevod »Gospodar je Isus Krist«. Original ima naziv *Kyrios*, u kojem je sv. Pavao osjećao izraženo božanstvo Isusovo. U nazivu *Gospodar* ja ga manje osjećam. Zato sam više za formulu »Gospod(in) je Isus Krist«.

Naš je način izražavanja da je Isus umro *za* nas. RUPČIĆ se više puta služi prijedlogom *mjesto*. Došao je Isus »da dadne svoj život kao otkup *mjesto* svih« (Mt 20, 28; usp. Mk 10, 45). Grci bi davali novac *anti*, doslovno *mjesto* kupljene stvari; hrvatski se u tom slučaju kaže *za*. Teže shvaćam iz kojeg je razloga RUPČIĆ napisao *mjesto* gdje sv. Pavao kaže *hyper*: »umro *mjesto* sviju« 2 Kor 5, 14s., »otkup *mjesto* sviju« 1 Tim 2, 6. Slično čitamo Iv 11, 50. 52 izraz (umrijeti) »*mjesto* naroda«. Prijedlog *hyper* znači također *mjesto*, ali to nije njegovo prvo značenje, nije to njegovo značenje, tako ja mislim, u navedenim tekstovima.

U NZ piše često da je Isus umro *za mnoge*, dao dušu *za mnoge* itd. RUPČIĆ u tim slučajevima upotrebljava zamjenicu *svi*. Krv se Isusova proljeva *za sve* Mt 26, 28 i Mk 14, 24, krivnjom Adamovom umrli su *svi*, po Isusu izlila se milost Božja na *sve* Rim 5, 15, po Adamu postali su *svi* grešnici, po Isusu *svi* pravednici Rim 5 19, blagujući euharistijski kruh mi smo *svi* jedno tijelo 1 Kor 10, 17. Izvornik ima svuda zamjenicu *polloi*, s članom osim Mt 26, 28 par. Točan prijevod bio bi: (*svi*), kojih je mnogo. Na svaki je način bolje da u prijevodu ostane mnogi i da se bilješkom čitaoci opomenu, neka ne misle da to znači *ne svi*. — Drugdje prevodi RUPČIĆ da je Isus izliječio sve bolesnike i istjerao sve zle duhove, gdje Marko zapravo govori o mnogima (Mk 1, 34). Je li bila svrha prijevodu harmonizacija Marka s Matejem? Taj naime veli da je Isus izliječio *sve* (Mt 8, 16; usp. Lk 4, 40). Ja volim točno prevesti, a stvar objasniti u bilješci.

Prijedimo sada na neke čudoredne pojmove! *Kala erga* prevodi naš prevodilac malone svuda *djela ljubavi*: Mt 5, 16; 26, 10 = Mk 14, 6; 1 Tim 5, 10. 25; 6, 18; Tit 2, 14; 3, 8. 14. Bit će to drago onima koji u najnovije vrijeme propovijedaju etiku ljubavi i slobode. No RUPČIĆ ostaje i tu strog ezgezet. Čitao je *Theol. Wörterbuch zum N. T.*, gdje se ex professo dokazuje da staro-rabinski izraz *dobra djela* znači djela ljubavi (3, 547—551). Pa tako je, čini mi se, više-manje i u hrvatskom jeziku. Zato bih ja dao prednost doslovnom prijevodu *dobra djela*, da se ne isključi dobro djelo koje nije baš formaliter djelo ljubavi.

U čudorednom je životu nada sve važno znanje, objava, istina. To se jako ističe u Ivanovoj teologiji. Sv. Ivan ima izraz *činiti istinu*. U Iv 3, 21 RUPČIĆ ga prevodi: raditi što je pošteno. A kamo je iščezla istina, pojam tako važan kod sv. Ivana? Isti izraz preveden je u 1 Iv 1, 6: postupati prema istini. To je bolje. A ne bi li bilo najbolje prevesti na obadva mjesta: živjeti prema istini, naime prema evandeoskoj objavi? Tako bih ja preveo također Ivanov izraz *hoditi u istini* (2 Iv 4; 3 Iv 3s.); žao mi je što čitam u prijevodu: čestito živjeti.

Naš je čudoredni život intelektualno nadnaravan. Prema sv. Ivanu moramo *biti od istine*. Taj je izraz RUPČIĆ preveo u Iv 18, 37: biti prijatelj istine, mnogo bolje u 1 Iv 3, 19: biti od istine. Ivan naime prijedlogom *ek* označuje porijeklo i srodnost, neki božanski kvalitet, ne tek prijateljstvo. Antitetični termin kod Ivana glasi *biti od svijeta*. Rupčićev prijevod *pripadati svijetu* opet ne izražava onu kvalitetnu srodnost (Iv 15, 19; 17, 14. 16; 18, 36). Bolji je prijevod *biti ovosvjetski* Iv 8, 23 ili *dolaziti od svijeta* 1 Iv 2, 16. Najbolje će biti ostati kod *biti od svijeta*, već zato također jer je nezgodno, značajno Ivanovu terminologiju prevesti sad tako, sad onako. — Zanimljiv je kod sv. Ivana i pojam suda (obično *krisis*): Isusov nastup stvara diobu duhova i osudu onih koji Isusa neće. Ta kriza dobiva jednom ime *krima* (Iv 9, 39). Značenje je isto; ne znam zašto RUPČIĆ prevodi: »Ja sam došao na ovaj svijet da ispunim odredbu«; *eis krima* ja jedva mogu shvatiti drukčije nego: da pokrenem onu diobu duhova, poslije koje slijedi sud.

Iz carstva grijeha uzimam samo ono što se izražava imenicom *blasphemia* i glagolom *blasphemem*. U profanom grčkom jeziku može i čovjek biti predmet tih riječi; značenje je onda *grditi*, a ne *huliti*. U Novom zavjetu radi se gotovo isključivo o *blasfemiji*. Ali nemojmo ništa pretjerivati! RUPČIĆ prevodi da Židovi u zbornici »na Pavlove riječi odgovoriše uvredama protiv Boga« Dj 13, 45, drugdje da su »govorili uvrede protiv Boga« Dj 18,6, da je Saul progonitelj silio kršćane »da izgovaraju grdnje protiv Boga« Dj 26, 11. Ali Židovi su u raspravama s Pavlom na svoj način revnovali za Boga, tako i Pavao kao progonitelj. Oni su grdili Isusa, što se u NZ shvaća kao blasfemija. Imenica *psovka* i glagol *psovati* bili bi u prijevodu dosta.

Glede bračnog morala najdalekosežnija reforma Isusova je ukinuće rastave braka. Zar bez iznimke? I u slučaju preljuba? Na prvi pogled izgleda kao da Isus izuzima taj slučaj, riječima *parektos logu porneias* Mt 5, 32 i *me epi porneia* Mt 19, 9. Kako rješava naš prevodilac tu teškoću? On smatra navedene riječi umetkom, a prevodi ih »ne vrijedi preljub kao razlog«, »ne vrijedi ni zbog preljuba«. Ja jedva vidim da je takav prijevod moguć, navlastito radi čestice *parektos* 5, 32. koja je prijedlog, nije prilog. — Najviše raspravlja sv. Pavao o braku u 1 Kor 7. On »veliča djevičanstvo, ali brani slobodu. Prava crux interpretum jesu reci 36—38: o čovjeku koji ima djevicu i smije ju dati u brak, a smije također, što je bolje, čuvati je kao djevicu. Tradicionalna sentencija tumači tekst o ocu ili skrbniku djevojčini. Drugi drukčije. RUPČIĆ daje prednost ezgezezi prema kojoj se radi o mladiću. On voli neku djevojku, ali ga muče skrupuli: ne mora li se odreći djevojke, iz vjerskih razloga? Sve se meni čini da se tekst toj ezgezezi protivi. Svakako, ova ezgeza iziskuje poseban prijevod, takav npr. kakav se čita u *Revised Standard Bible*. Teško je meni uskladiti prijevod što nam ga daje RUPČIĆ s njegovom ezgezom.

Ostavimo bračnu zajednicu, okrenimo se k drugoj zajednici, sv. Crkvi! Počnimo s hijerarhijom! Riječ *episkopos* prevodi naš prevodilac konstantno *nadglednik*. A gdje je *biskup*? Odgovorit će nam prevodilac da je hijerarhija u apostolsko doba bila tek u razvitku, da je teško reći kako su se episkopi razlikovali od prezbitera, koliko su jedni i drugi primali rukopolaganjem. Na svaki

način bili su zaređeni ili posvećeni. Stoga ja stavljam pitanje, ne tvrdim ništa, ne bismo li ipak najbolje ostali kod prijevoda *biskup*. *Presbyteros* je u našem prijevodu stalno *starješina*, s jednom iznimkom, koju ne razumijem. Koji je posebni razlog imao RUPČIĆ da tu riječ u 1 Tim 5,19 prevede *svećenik*? Još se više čudim i pitam kako je u Dj 23, 14 židovski *presbyteros* postao *svećenik*. — Poznate se nam iz Apokalipse 24 starješine. Kod našeg prevodioca tu su *starci*, kao i u nekim francuskim prijevodima *vieillards*. Radi njihova broja (24 = 2 × 12) ja sam uvjeren da su ti *presbyteroi* nebeski predstavnici Crkve. Zato bih volio prijevod *starješine*. *Diakonoi* prevode se u 1 Tim 3, 8. 12 *đakoni*; a zašto u Fil 1, 1 *pomoćnici*?

U nekom smislu svi su naši vjernici svećenici. Klasičan su za to dokaz tekstovi 1 Pet 2, 9 i Otkr 1, 6. Prema sv. Petru svi su vjernici *basileion hierateuma*, kraljevsko svećenstvo, prema sv. Ivanu učinio nas je *Isus basileian, hiereis*, što RUPČIĆ prevodi *kraljevstvo svećenika*. Meni se čini da se u tom prijevodu manje nego u originalu osjeća da je svaki vjernik svećenik.

Crkva prvog stoljeća bila je karizmatična. Obilovala je karizmatičnima, ne samozvanima, već autentičnima, podređenima vlasti apostolskoj. Sv. Pavao sa suverenim autoritetom prosuđuje i uređuje i karizmatični život u Crkvi. Ponukan prilikama on u prvoj poslanici Korinćanima opisuje napose dvije karizme: proročki dar i dar jezika. Za proročku djelatnost služi se Novi zavjet glagolom *propheteuēin*. RUPČIĆ ga prevodi *proricati* u Dj 19, 6; 1 Kor 13, 9; 14, 1. 3. 5. 24. 31. 39; Otkr 11, 3. Hoće li ga naši vjernici pravo razumjeti? Proricanje budućnosti mogao je biti dio proročke službe, ali nije bio glavni. Prva njihova zadaća bila je da bogonadahnutim govorima vjernike izgrađuju, opominju, tješe (1 Kor 14, 3), da izgrađuju Crkvu (r. 4), tako da proročki dar više vrijedi nego dar jezika (r. 5). Ona dva čuvena apokaliptična svjedoka na taj će način kroz 1260 dana propovijedati, a ne baš »proricati«, tj. budućnost otkrivati (Otkr 11, 3). Isti je glagol Dj 21, 9 preveden *biti obdaren proročim darom*, a dvaput *prorokovati* (1 Kor 11, 4. 5), po mojem shvaćanju bolje. No možda tim svojim razlaganjem lutam na područje hrvatskoga jezika, a obećao sam da ću se toga čuvati.

O daru jezika postoje među katolicima dvije sentencije. Prema prvoj glosovali su zaista Boga slavili tada postojećim tuđim jezicima, kojih možda nisu nikada učili. I za tu sentenciju imamo još sada solidne dokaze. No, međutim, širi se sve više drugo tumačenje: vjernik, obdaren darom jezika, proživljavao je neki mistični dodir s Bogom i u tom stanju kao pijan tepao nešto nerazumljivo. Ako tko želi o tome više saznati, neka čita komentare⁵ Ja ovdje samo ustanovljujem da se ne vidi jasno koju sentenciju slijedi RUPČIĆ. Dar jezika u kući stotnika Kornelija on razlikuje od dara jezika u Korintu (str. 434). Zašto? Neke bilješke mogle bi se shvatiti u duhu moderne sentencije (str. 594, 598). Jezici se opet tumače kao »tuđi« jer pripadaju drugomu svijetu (str. 396; usp. 434). Ali epitet »tuđi« ja ne nalazim u svetim knjigama. Isus je prorokao da će njegovi učenici govoriti »novim« jezicima Mk 16,17, na Duhove govorili su apostoli »drugim« jezicima Dj 2, 4. Inače je stalni termin za dar jezika »govoriti jezicima« bez pridjeva, što ga RUPČIĆ voli dodavati.

Po nekim mjestima opažam da RUPČIĆ rado slijedi egzegezu nekog učenjaka koju drugi većinom ne slijede. R. BULTMANN u svoje je vrijeme ustvrdio da *gnosis* u 2 Kor ima u prvom redu značenje *priznanje*.⁶ Da biblijski pojam znanja uključuje priznanje volje, to znamo svi. Ipak u prijevodu 2 Kor 2, 14; 4, 6; 8, 7; 10, 5 imenica *znanje* bila bi prikladnija. — H. SCHLIER prevodi Ef 5, 10 »entscheidet euch für das, was dem Herrn wohlgefällt«;⁷ točno tako RUPČIĆ. Ali odluka je samo svrha onoga što znači *dokimazein*, naime ispitivati; to značenje razabire se iz indirektno upitne rečenice koja slijedi: »što je (ti estin) Gospodinu ugodno«. Ako se držimo SCHLIERA, moramo isto tako prevesti također točno paralelni tekst Rim 12, 2. — U komentarima i prijevodima čitamo obično još sada kako je sv. Pavao radi Krista sve drugo smatrao za štetu (Fil 3, 7). RUPČIĆ slijedi egzegezu prema kojoj je za Pavla sve izgubilo vrijed-

⁵ Npr. E. — B. ALLO, *Première épître aux Corinthiens*, Paris 1934, str. 354—384.

⁶ *ThWb* 1, 706, 710.

⁷ *Der Brief an die Epheser*. Düsseldorf 1962, str. 232. 238.

nost.⁸ — U dva teksta, 2 Tim 2, 22 i Žid 12, 14, izraz *eirenen diokein meta tinos* shvaća se obično o težnji za mirom s ljudima. RUPČIĆ prevodi *težiti za spasenjem u savezu s (nekima)*, točno prema njemačkom »dem Heil nachjagen im Bund mit«.⁹

Naš prevodilac može za mnoge svoje prijevode citirati priznate autoritete. No i priznati autoriteti nemaju uvijek pravo. Znak, ne kažem dokaz, ali ipak znak da nemaju pravo, jest često to što ih veći broj drugih autoriteta ne slijedi. U novom prijevodu odmah je na početku pobudio pažnju pozdrav andeoski »Raduj se, milosti puna« mjesto »Zdravo, milosti puna«. Za svoj prijevod pozvat će se prevodilac na dva ne malena autoriteta. Jedan je ST. LYONNET, profesor na Biblijskom institutu u Rimu¹⁰, a drugi glasoviti mariolog R. LAURENTIN.¹¹ Jesu li povukli za sobom moderne komentatore i prevodioce, barem njih znatan broj? Ne vidim. Nisu ni mene. Kako to? Ja ovdje ne mogu iznijeti svih svojih razloga. Ipak barem nešto! Anđelove riječi shvatila je Marija kao pozdrav (usp. Lk 1, 29). Najobičnija pozdravna formula bila je u Grka *chaire*. Tako su tu riječ morali razumjeti Grci, za koje je Luka napisao svoje evanđelje. Da je anđeo htio Mariju potaknuti na radost, ja mislim da bi helemist Luka to izrazio drugim glagolom, npr. *euphrainu*, koji ne bi imao dvojbeno značenje. Ali kažu da izvještaj o Marijinu navještenju ovisi o proročkim tekstovima Sof 3, 14—17, Jo 2, 21—27 i Zah 9, 9s., kojima se kći sionska poziva na radost. Ja, žalibože, jedva jedvice vidim, alko uopće vidim, u tim tekstovima paralele pozdravu andeoskom. Na koncu konca, ako tko želi, ja mu rado priznajem da »Raduj se« barem ljepše zvuči nego »Zdravo«.

Događa se da se vjernici zanimaju kako je Isus, ulazeći svečano u Jeruzalem, jahao na magarici i na magaretu. Tog nesmisla u evanđelju nema. Nije teško to ljudima dokazati. Ali će njima smetati citat Zah 9, 9 kako ga RUPČIĆ prevodi: »jaše na magarici i na magarčetu« (Mt 21, 5). No ni u hebrejskom ni u grčkom tekstu St. z. nema ništa o magarici, a riječ *onos*, kojom se služi sv. Matej, znači u prvom redu *magarac*. Isto živinče dobiva u proročanstvu dva imena prema zakonu sinonimnog paralelizma. Samo Vulgata je krivo prevela *asinam*.

U svetim knjigama susrećemo nerijetko epegezegetski genitiv: imenicu u genitivu koja tumači drugu imenicu o kojoj ovisi. RUPČIĆ napušta genitiv i stavlja paralelno jednu imenicu uz drugu. Evo kako! Da bude stvar jasnija, citiram Vulgatu i Rupčićev prijevod. Signum Filii hominis, znak — Sin Čovječji Mt 24, 30, mysterium regni Dei, tajna — kraljevstvo Božje Mk 4, 11, in resurrectionem vitae ... iudicii, na uskrsnuće — na život ... na propast Iv 5, 29, accipietis donum Spiritus sancti, dar — Duha Svetoga Dj 2, 38, commendo vos Deo et verbo gratiae ipsius, riječi — njegovoj milosti Dj 20, 32, dedi pignus Spiritus, zalog — Duha 2 Kor 1, 22, vinculo pacis, vezom, to jest mirom Ef 4, 3, sumentes scutum fidei, štiti — vjeru Ef 6, 16, galeam salutis, kacigu — ono čim se spasava Ef 6, 17, fructus operis, plod — rad Fil 1, 22, loricae fidei, u oklop, to jest u vjeru 1 Sol 5, 8, coronam vitae, vijenac — život Jak 1, 12 i Otkr 2, 10, fructus iustitiae, plod, to jest pravednost Jak 3, 18, succincti lumbos mentis vestrae, opasite svoje bokove, to jest svoj um 1 Pet 1, 13, gratiae vitae, milosti, to jest života 1 Pet 3, 7. Eto, nabrojio sam sve što sam primijetio. Većinom egzegeza je Rupčićeva ispravna. Možda će stručnjaci genitivalnu konstrukciju smatrati ljepšom i u hrvatskom jeziku. U meni porodila se u jednom ili drugom slučaju sumnja da li imamo pred sobom baš epegezegetski genitiv.

Moja recenzija postaje duga. U onom što mi još preostaje morat ću jednostavno nabrajati i ograničiti se na ono što je važnije. Riječ *archon* prevodio je RUPČIĆ često *član Velikog vijeća*: Lk 14,1; 13, 18; 23, 13. 35; 24, 20; Iv 3, 1: 7, 26. 48; 12, 42; Dj 3, 17; 4, 5. 8; 13, 27; 14, 5. Značenje je riječi više općenito: prvak, ugledna osoba.¹² Dvojim da se stvarno radi o članu Velikoga vijeća Lk 14, 1;

⁸ Usp. A. STUMPF u *ThWb* 2, 892s.

⁹ W. FOERSTER u *ThWb* 2, 412.

¹⁰ *L'ami du clergé* 66 (1956) 33—46.

¹¹ *Structure et théologie de Luc I—II*, Paris 1964, str. 64—68.

¹² G. DELLING, tumačeći titulu, ne spominje Veliko vijeće: *ThWb* 1, 487.

18, 18; Dj 14, 5. — Za *koinonia* čitam *zajedništvo* samo u Gal 2,9. Tako bih ja preveo također u 1 Kor 10, 16; 2 Kor 13, 13; Fil 2, 1; Flm 6; 1 Iv 1, 3. 6s., gdje ima RUPČIĆ *zajednica*. No bojim se da sam opet provalio na područje koje nije moje; povlačim se. Stručnjacima za hrvatski jezik prepuštam također raspravu o prijevodu *euangelion* = *vesela vijest*. — Kako ćemo prevesti *stoicheia tu kosmu* Gal 4, 3 i Kol 2, 8. 20? S Rupčićem *prirodne sile svijeta*, ili sa Zagodom *počela svjetska/svijeta*? To je nešto osnovno na čemu čovjek temelji svoju egzistenciju. Za Zidove bio je to Zakon, sv. Pavao ima i Zakon pred očima; smijemo li onda prevesti *prirodne sile*? — U Apokalipsi čitamo o četiri »bića« (4, 6—9 itd.). Poveo se RUPČIĆ za Nijemcima, koji kažu jednostavno »Wesen«; adekvatan prijevod bio bi *živa bića*.

Problem je za prevodioca kako će prevesti čestice. Upravo upotrebom čestica razlikuju se jako razni jezici. U semitski stil svetih pisaca spada izraz *kai idu* = *i evo*, ili samo *evo*. Ali nije u duhu hrvatskoga jezika ako svaki čas ponavlja *evo*. Ne moramo stoga zamjeriti prevodiocu ako tu česticu koji put ne prevede. A što RUPČIĆ? On prevodi često *evo*, *eto*, *eno*, a mjesto toga također: *najedanput* (Mt 8, 2. 24. 29. 32; 9, 20; 15, 22; 17, 3; 19, 16; 26, 51; 28, 29 itd.), možda ne svaki put sretno. Istu česticu preveo je tu i tamo *slušaj!* npr. Mt 12, 47; 24, 23. Drugdje *pazi!* npr. Mt 12,2; Lk 1, 36; 2, 48. Za moj ukus stavio je time preoštar ton na riječi Marijine: »Zašto nam to učini? Pazi! Tvoj otac i ja s bolom smo te tražili« (Lk 2, 48). — Osjećao je RUPČIĆ da obični uzročni veznici *hoti* i *gar* čine stil monotonim kad se previše opetuju. Variatio delectat! Zato *evo* u našem prijevodu sad *jer* ili *naime*, sad nešto drugo: *tako*, *dakako*, *međutim*, *uistinu*, *stvarno*, *zbilja*, obično s dobrim efektom, kadikad s manje dobrim.

Na koncu dodajem nešto što će zanimati samo one koji imaju volju i dosta vremena za uspoređivanje izvornika, Rupčićeva prijevoda i kojih *evo* prijedloga. Citiram tekstove kako bih ja preveo. Mt 3, 11 nositi mu obuću, Mt 5, 5, 17s. već da ih ispunim... da se sve ne ispuni, Mt 8, 30 podalje, Mt 12, 45 uđu i tu se nastane, Mk 11, 4 vani na ulici, Mk 12, 29 jedini Gospodin, Lk 18, 8 hoće li Sin Čovječji naći vjeru, Lk 22, 32 kad se jedanput obratiš, Iv 1, 9 dolazilo je (još bolje prema Vulgati), Iv 1, 13 ni muževlja volja, Iv 6, 57 ja živim po Ocu... po meni, Iv 12, 47 ja ga ne sudim, Iv 12, 48 ima svog suca, Dj 1, 18 ali se potom starmoglavio, Dj 2, 23 rukom bezbožnika, Dj 2, 33 izlio je ovoga, Dj 6, 6 a ovi iza molitve, Dj 6, 13 lažne svjedoče, Dj 18, 3 bili su naime šatorari, Dj 12, 16 mimoići Efez, Dj 22, 29 koji su ga imali kroz muke preslušavati.

Nadalje! Rim 1,25 lažnim idolom, 1 Kor 10, 25 ništa razmišljajući radi savjesti, 1 Kor 14, 19 svojim umom, 2 Kor 4, 11 mi koji živimo, 2 Kor 5, 3 dakako ako ćemo se naći obučeni, a ne goli (Rupčićev prijevod pretpostavlja mogućnost da obučeni u nešto nebesko ostanemo goli), 2 Kor 5, 10 što je činio dok je živio u tijelu (kontekst toliko govori o tijelu da se *soma* ovdje manje zgodno prevodi *zemaljski život*), 2 Kor 6, 4 kao Božji službenici, 2 Kor 7, 4 preobila je naša radost u svoj našoj nevolji, Ef 3, 19 sve punine Božje (tako se bolje izražava kvalitet punine), 2 Sol 3, 13 čineći dobro, Flm 6 u spoznaji svakog dobra, Zid 5, 12 osnovne stvari, prve pojmove objave Božje, Žid 9, 8 dok još postoji prvi šator (usp. r. 9. 11), 1 Iv 2, 14 Djeco, pišem vama, 1 Iv 2, 20 vi imate Pomazanje od Svetoga, 3 Iv 7 radi (Isusova) imena (slično Dj 5, 41), Otkr 17, 3 prikriivenoj bogopogrđnim naslovima, koja je imala, Otkr 18, 24 U njoj je nadena, Otkr 22, 1 rijeku »vode života«.

Neka bude dosta! Neke je manje zgodne prijevode, čini se, skrivila Biblija jeruzalemska. Iv 6, 65 »sinon par un don du Père«: »ako Otac nije dao dara«, doslovno: ako mu nije dano od Oca. 1 Kor 2,3 »je me suis présent à vous«: »i sâm sam vam se predstavio«, doslovno: došao sam k vama. Žid 6, 6 »ils crucifiént pour leur compte le Fils de Dieu«, »za svoj vlastiti račun razapinjua Sina Božjega« (hrvatski prejako!), doslovno: sebi. — Da negdje kažem još i ovo: RUPČIĆ katkada mijenja prilično red riječi, konstrukciju periode, evidentno zato da bude rečenica u prijevodu jasnija, npr. 2 Kor 11, 7 i 1 Pet 2, 19. Ja ne bih toliko mijenjao, iz bojazni da ne nastane što bi Nijemci nazvali Akzentverschiebung.

IV. — BILJEŠKE I UVOD. Čestitam prevodiocu što je svoj prijevod popratio obilnim bilješkama. To naši vjernici trebaju. RUPČIĆ svojim bilješkama tumači sveti tekst lijepo, zorno, solidno, pobožno, baš kako valja. U opasne egzegetske novotarije on se ne upušta. Nešto slobodnije tumačenje čitamo str. 216 o Ivanu Krst., koji se tobože nije snalazio gledajući kako Isus nastupa kao Mesija, str. 392 o simboličnom, ne vremenskom značenju onih 40 dana poslije Isusova uskrsnuća, str. 394 da opis smrti Jude izdajnika nije povijesni, nego književni. RUPČIĆ tvrdi na više mjesta da *aletheia* (istina) kod sv. Ivana znači *Božja stvarnost* (str. 302. 338. 362. 364. 379. 854). To je tumačenje R. BULTMANNA, koje prihvaćaju i neki katolici, među njima najistaknutiji njemački tumač NZ RUDOLF SCHNACKENBURG. Ima dakle naš prevodilac jako zalede. Unatoč svemu ja sam uvjeren da se analiza Ivanovih tekstova protiv BULTMANN-ovoj sentenciji, protiv također njegovoj pretpostavci da Ivanov pojam istine potječe iz gnosticizma. *Aletheia* znači kod Ivana istinitost objave Božje ili objavu ukoliko je istinita; stvarnost je Božja predmet istine. — Naišao sam na zanimanje još za neku drugu Rupčićevu egzegezu. Na upit da li je kralj, odgovorio je Isus Pilatu: »Ti kažeš« (Mt 27, 11; Mk 15, 2; Lk 23,3). RUPČIĆ veli u bilješkama da odgovor nije afirmativan, već da znači: »To kažeš ti, ali ne ja. Ja nisam kralj prema tvojem shvaćanju niti u smislu židovske optužbe.« Ja se pitam da li je Isus u svom položaju mogao dati takav zaobilazni ili dvosmisleni odgovor. Na sličan upit Kaifin Isus je slično odgovorio: »Ti kaza« (Mt 26, 64), što je prema Mk 14, 62 isto što: »Ja jesam« (usp. Lk 23, 70). I ono što je Isus odgovorio Judi: »Ti si rekao« (Mt 26, 25) ne može značiti drugo nego »Jesi izdajica«. Ipak stoje za Rupčićevim tumačenjem protestanti GOETZ, LOHMEYER, KLOSTERMANN, GRUNDMANN, O. CULLMANN.¹³ Ali valja dodati da je Isus prema sv. Ivanu zaista protumačio Pilatu u kojem je smislu on kralj (18, 33—37).

Ako ima smisla da postanem sličan čovjeku koji na lijepom odijelu traži dlačice, upozorit ću na neke bilješke koje bi valjalo revidirati, npr. o Isusu, koga su zvali po Mariji (Mk 6, 3), jer nije imao tjelesnog oca (str. 136; zar su Nazarećani znali da se Isus rodio od Djevice?), o snu Lazarevu (Iv 11, 11) kao pravom snu (str. 348), što se protivni recima 13—15, o Timoteju, kojega je tobože Pavao obrezao da ne bude kršćanin (str. 454). Etimologija imena Zeus od glagola *zen* — *živjeti* meni nije poznata.¹⁴ Tako ni razlika između Sekine i Boga (str. 45).

Arheološke bilješke dotjerat će se ako prevodilac pregleda što je napisao na str. 58. o nekom židovskom običaju, a radi se po mojem mišljenju više o farizejskoj kazuistici, na str. 184. o »podržavanju vatre« na kadionom oltaru, na str. 411. o značenju naziva *rabboni*,¹⁵ na str. 412. i 637. o sinagogalnoj tjelesnoj kazni šibom ili batinom.¹⁶ Nadalje, simbolizam broja 12 u Apokalipsi odnosi se sigurno na Crkvu (str. 896). Nije sigurno da su Židovi kod vazmenog blagovanja svi pili iz iste čaše (str. 587).¹⁷ Nije bilo potrebno da nazirejima ošiša glavu svećenik, na svečan način (str. 478s.). Veliki židovski post trajao je samo jedan dan (str. 497).

Recimo nešto još o povijesnim i geografskim bilješkama! Općenito govoreći, priznajemo da su točne. Ali je očita štamparska pogreška ili lapsus calami da je Herod Veliki bio sin Heroda Antipe (str. 10). Arhelaj nije bio nikada priznat za kralja (str. 12). Možda sam previše smion, ja koji nisam bio u Palestini, ako ispravim geografsku bilješku o Naimu. Prema svojoj literaturi smjestio bih ja taj gradić ovako: »Naim je sadašnji Nain, uz brdo Džebel Dahi, na podnožju Maloga Hermona« (str. 216). O Emausu: RUPČIĆ veli u prijevodu Lk 24, 13 da je bio udaljen od Jeruzalema sto šezdeset stadija dok bi prema bilješci bila distancija samo kojih 60 stadija (str. 294). Grad Filipi nije nikada bio upravo središte ni cijele Macedonije ni dijela Macedonije (str. 711). Sam RUPČIĆ piše da je Solun

¹³ *Die Christologie des Neuen Testaments*², Tübingen 1958, str. 118—122.

¹⁴ Usp. E. BOISACQ, *Dict. étym. de la langue grecque*³, Paris 1938, str. 308.

¹⁵ G. H. DALMAN ima u svojem rječniku samo *Herr*. Uostalom, titula Gamalijelova bila je *rabbān*, a za to ima DALMAN opet samo *Meister, Lehrer*.

¹⁶ Usp. STRACK — BILLERBECK 3, 527—530 i glagol *mastigoo* u Mt 10, 17; 23, 34.

¹⁷ STRACK — BILLERBECK 4, 58s.

bio glavni grad (str. 460). Glede Filipa smetao mu je tekst Dj 16, 12 »prvi grad onoga dijela Macedonije«. No tekst nije siguran, može se drukčije prevesti.¹⁸ Ovim što ću sada reći možda ću očitovati svoje neznanje, ali kad dvojim, ipak kažem da mi se dioba u fizjke i pneumatike na str. 862. pričinja tuđa. Meni je poznata gnostička dioba u one koji su pneumatični, koji su psihični, i u one koji su zemaljski (*choikoi* ili *hylikoi*).¹⁹ Bilješku o Mezopotamiji na str. 415. formulirao bih ja ovako: »O ukazanju u Mezopotamiji, tj. prema Stjepanu kod grada Ur, Biblija ne govori (Post 12, 1), usp. ipak Post 15, 7!« — Napokon bila bi poželjna točnija transkripcija grčkih i semitskih imena.

Zadnji dio moje recenzije bit će o Uvodu, zadnji jer je i u Rupčićevoj knjizi Uvod na koncu. Prikladnije mjesto bilo bi mu na početku. Žalim što RUPČIĆ smješta postanak Djela apostolskih »između god. 80. i 90.«. Što se mene tiče, ja sam uvjeren da imamo i u sadašnjem stanju egzegzeze solidne razloge za vrijeme prije propasti Jeruzalema kao vrijeme postanka te svete knjige. Manji je nedostatak što se na str. 951. kao vjerojatnije mjesto postanka poslanice Filipljanima označuje Efez, a na str. 685. *praitorion* u Fil 1, 13 prevodi *carska tjelesna straža*, koja je bila u Rimu. O drugoj Petrovoj čitamo na str. 957. da »je pisana, po svoj prilici, potkraj prvog stoljeća«, a u bilješcima kao da prevodilac ništa ne dvoji da je Petar apostol napisao i tu poslanicu (str. 827—836). S Uvodom, ali ne s bilješcima 2 Pet, slagalo bi se da je Juda pisao oko god. 80, a da je pisac 2 Pet htio podići Judin ugled.

Inače sam Uvodom jako zadovoljan. RUPČIĆ se kani suhoparne literarne kritike, suviše za naše vjernike, a pruža im sočan, duhovan, teološki ispravan sadržaj pojedinih novozavjetnih knjiga. Ima još dodataka, praktičnih za naše propovjednike. Oprema je knjige lijepa, ukusna.

Tko pomisli da prevodenje Biblije zahtijeva znanje, da tako kažem, fenomenalno, priznat će da je RUPČIĆ izvršio veliko djelo. Ako prva izdanja još nisu posve dotjerana, vrijedi ipak ono latinsko »Qui cito dat, bis dat«. Nedostaci mogu se lako ispraviti u novom izdanju, koje će nas veoma obradovati. Obradovao u nas, i to ne malo, već prva dva izdanja. Većina ljudi kojima su došla u ruke ustat će na obranu našeg prevodioca: »Sve što je ovdje kritizirano nije nas smetalo da prijevod čitamo s užitkom, s unkcijom Duha Svetoga, tako da vjera u nama samo raste, sve više se prosvjetljuje.« RUPČIĆ ima to divno svojstvo da prevodeći ne zaboravlja da je svećenik, apostol, katolički egzegeta, kojemu nije svrha da svojom kritikom vjeru u dušama isušiti, čak pokoleba i sruši, nego da je učvrsti i — ako ustreba — stvori.

Postoje drugi prijevodni, drukčijih spisa. Usporedio sam talijanski original prve okružnice svetoga oca Pavla VI s latinskim prijevodom u *Acta Apostolicae Sedis*. Ustanovio sam da su prevodioci u načinu izražavanja bili dosta slobodni. Ali je papa latinski prijevod odobrio; smijemo ga citirati kao papinu riječ. No nitko neće učiniti inspiriranom riječju Božjom one nijanse koje fatalno unosi u sveti tekst prevodilac Sv. pisma. RUPČIĆ je to dobro znao. Prijevod nije original, nije fotografija, uvijek se malčko udaljuje od originala. Ipak možemo priznati da je RUPČIĆ ozbiljno nastojao da se što manje udalji od originala. Glede samih semitizama, nije ih sve istrijebio. Nije npr. prihvatio prijedlog nekog Engleza neka ne prevodimo: (Pozdravite jedan drugoga) »svetim cjelovom« (Rim 16, 16; 1 Kor 16, 20; 2 Kor 13, 12; usp. 1 Sol 5, 26; 1 Pet 5, 14), već »shaking the hands«; nije se poveo za Karadžićem, koji je u prvom izdanju svoga Novog zavjeta napisao da su vojnici Isusa, tnnjem okrunjena, pozdravljali »Pomoz' Bog, kralju židovski.« Nešto od semitskog kolorita mora ostati u prijevodima Sv. pisma.

Rupčićevo nastojanje nije ostalo bez uspjeha. Želimo mu još veći uspjeh u novom izdanju!

Albin Škrinjar DI

¹⁸ Biblija jeruzalemska prevodi »cité de premier rang de ce district«, E. HAENCHEN »eine Stadt des ersten Teiles von Mazedonien«; *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1963, str. 431s.

¹⁹ Usp. *Excerpta ex scriptis Theodoti* 56, PG 9, 685, STAEHLIN GCS 17, 125.